

O TŁUMACZENIU NIEMIECKICH TEKSTÓW MEDYCZNYCH

Brygida Prondzińska-Sadowska

Autorka jest tłumaczem języka niemieckiego w Szczecinie, współpracującym, od wielu lat z Pomorską Akademią Medyczną. Specjalizuje się w tłumaczeniu tekstów medycznych.

Medycyna (łac.) - to nauka o zdrowiu i chorobie człowieka, sztuka (umiejętność) zapobiegania chorobom i leczenia chorych. Należy do nauk przyrodniczych (opiera się na fizyce, chemii, biologii i innych, ale jest jednocześnie nauką humanistyczną, gdyż przedmiotem jej jest człowiek, dlatego korzysta z psychologii, socjologii i innych nauk społecznych).

Istnieje przeszło 30 urzędowo uznawanych specjalności medycznych, ale mówi się o tym, że można ich wyróżnić nawet około 170. Każdy zakres medycyny można by językowo opracować oddzielnie. Język medyczny sięga od języka recept po język prac badawczych, od dyskusji w gronie fachowców po rozmowy między lekarzem i pacjentem. Często więc język medyczny jest mało zrozumiały dla laika. Czerpie wprawdzie ze słownictwa języka ogólnego, ale stosuje swoje własne "nomina" i "termini technici".

Z historii języka medycznego.

Początki języka medycznego znajdujemy w papiirusach starożytnych Egipcjan (XX w p.n.e.), w herbarium legendarnego cesarza Shen-Nunga (XII w p.n.e.), w Księdze Tshou-Li i w Talmudzie. W starożytnym Egipcie, Mezopotamii i Indiach medycyną zajmowali się obcujący z duchami, bogami i demonami (nieznane im były przyczyny chorób) kapłani, którzy leczyli tylko choroby wewnętrzne. W starożytnych Chinach medycyna była wprawdzie także oparta na wierzeniach w moce nadprzyrodzone, ale nie była uprawiana przez kapłanów (Priester-Medizin). Chirurgię traktowano wówczas jako rzemiosło.

Było to jednak rzemiosło sięgające czasów pierwotnych. Na podstawie oględzin szkieletów stwierdzono, że już człowiek pierwotny umiał zakładać szynę (Schienen) na złamaną kończynę i dokonywać trepanacji czaszki (Schädeltrepanation).

Początki języka medycznego naszego kręgu kulturowego łączą się jednakże z pismami lekarzy klasycznej Grecji. Medycynę nauczano i rozwijano w Kos, Knidos i Aleksandrii. Najlepszymi lekarzami starożytnego Rzymu byli nadal Grecy. Medycyna urosła w starożytnej Grecji do rangi nauki dzięki Hipokratesowi (460-377), z którego dzieł pochodzą liczne pojęcia medyczne. Hipokrates, zwany ojcem medycyny, był głównym przedstawicielem słynnej koskiej (od wyspy Kos) szkoły lekarskiej. Naczelną zasadą Hipokratesa było "primum non nocere" – "po pierwsze nie szkodzić". Hipokrates jest twórcą podstaw etyki lekarskiej. Przysięga Hipokratesa (der Eid des Hipokrates) - stanowi kanon etyki lekarskiej. Później dominację na polu medycyny przejął Rzym.

Pierwszy podręcznik pod tytułem "De medicina" został zredagowany w języku łacińskim przez encyklopedystę i tłumacza rzymskiego Celsusa (I w. p.n.e.). Celsus użył tu zarówno wielu zlatynizowanych terminów greckich, jak i terminów będących kalkami, co w przyszłości miało stać się zwyczajem. Ponieważ pisał nie dla estetów i retorów, tylko dla ludzi wykonujących określony zawód, był zmuszony posługiwać się językiem potocznym, a więc łaciną ludową. Dzieło "De medicina" było do XVIII wieku klasycznym podręcznikiem wielokrotnie tłumaczonym i wydawanym. Szczególną wartość ma tu dział dotyczący chirurgii, zawierający dokładne opisy operacji i narzędzi chirurgicznych. Łaciną ludową w jej średniowiecznej postaci posługiwały się szkoły medyczne w Salerno i Toledo (XI w.).

Między X a XII wiekiem n.e. medycyna przeżywała szczyt rozwoju w krajach arabskich. Ekonomicznie i społecznie Orient był wówczas znacznie bardziej rozwinięty niż Europa. Poprzez tłumaczenia dzieł wielkich Arabów al-Rhazes, Ibn Abbas, Ibn Sina) dokonywanych przez Konstantyna Afrykańczyka i Gerarda z Cremony (XI w.) przedostało

się do języka medycznego wiele arabskich terminów i zwrotów: Te barbarzyństwa zostały z czasem wyrugowane.

Współczesny język medyczny

Wraz z wykształceniem się języków narodowych łacina traciła na znaczeniu, ale nie została wyparta (nomina anatomica, histologica, embriologica, pharmacopea, diagnoza receptura etc.) co do dnia dzisiejszego widać na każdym kroku. Oto przykłady diagnoz: "contusio cerebri" – stłuczenie mózgu, "fractura costae VIII" – złamanie żebra VIII; itp.

Na zwolnieniu lekarskim diagnozę pisze się najczęściej w języku niemieckim, np. "fokale epileptische Anfälle" - ogniskowe napady epileptyczne, "Asymetrie der Augenlider nach einer Gesichtsnervenlähmung" – asymetria powiek po przebytym porażeniu nerwu twarzowego.

Kiedy język łaciński przestał już być międzynarodowym językiem nauki, rolę jego jako międzynarodowego środka komunikacji przejął w medycynie język angielski. Badania wykazały, że 60% tytułów znaczących fachowych czasopism medycznych ukazuje się w języku angielskim. Na sympozjach medycznych dominuje język angielski.

Podobnie jak każdy język zawodowy język medyczny różni się od języka ogólnego. I tak jak sama medycyna dzieli się na poszczególne specjalności lekarskie, tak i język medyczny dzieli się na odpowiednie subjęzyki medyczne (Szafrński, 1988).

Wśród terminów rzeczownikowych można wyróżnić wiele terminów łacińskich lub pochodzących z języka łacińskiego (względnie greckiego), obok których występują ich odpowiedniki w języku niemieckim.

Jest też dużo rzeczowników złożonych np.:

Laboruntersuchungsergebnisse – wyniki badań laboratoryjnych

Kontrollröntgenbild - obraz kontrolny zdjęcia rtg

Hemmungsbildung – wada spowodowana zahamowaniem rozwoju

Helldunkelanpassung – przystosowanie się do światła i ciemności

Trudności mogą sprawić tłumaczowi nazwy chorób złożonych z kilku wyrazów. Na przykład terminy złożone z wyrazów niemieckich i łacińskich lub greckich

Bandscheiben-prolaps (ausfallen) – wypadanie dysku,

Sub-rachnoidal-blutung - krwawienie podpajęczynówkowe,

Sub-arachnoidal-höhle - przestrzeń podpajęczynówkowa,

Sub-dural-blutung - krwotok pod oponą twardą,

Sub-klavikular-gegend - okolica podobojczykowa (Schlüsselbein, die Klavikel),

Sub-kostal-schnitt - cięcie podżebrowe (kostal – żebrowy),

Hyper-emesis-krank - ciężarna cierpiąca na niepowściągliwe (nadmierne) wymioty .

Są też terminy będące złożeniami łacińsko-greckimi:

Hyperglykämie – podwyższony poziom glukozy we krwi,

Präeklampsie- Schwangerschaftstoxikose mit Organschaden

Präepileptisch – przedpadaczkowy

Bywają też złożenia łacińsko-niemieckie

Cerebrospinalflüssigkeit – płyn mózgowo-rdzeniowy,

Haemorrhagia, Subarachnoidalis – krwawienie podpajęczynówkowe, ale subarachnoidale

Hämorrhagie – krwawienie podpajęczynówkowe w wydaniu niemieckim.

W terminologii medycznej zwracają uwagę przymiotniki opisujące, porównujące, klasyfikujące oraz wartościujące i to pochodzące zarówno z języka łacińskiego, jak i niemieckiego np.

bewegliches Herz (wiszące serce),

geschädigtes Herz (uszkodzone serce),

rundes Herz (okrągłe serce),

trockene Auge (suche oko),

rote Auge (czerwone oko),

blutige Wunde (rana krwawiąca),

aseptische Wunde (rana jałowa),
 septische Wunde (rana zakażona),
 zerfetzte Wunde (rana szarpana),

Sepsis lenta (gr.-łac.) (przewlekłe zakażenie),
 Sepsis kryptogenetisch (zakażenie z nieznanego ogniska),
 Sepsis tuberkulosa (posocznica gruźlicza).

Frazeologia języka medycznego

Liczebność swoistych dla medycyny czasowników jest ograniczona i stosuje się je w innym znaczeniu niż w języku ogólnym, np. opukiwać (beklopfen), osłuchiwać (auskultieren), wstrzykiwać (injizieren), operować (operieren). Przeważa czas przeszły i forma bezosobowa: zbadano (man untersuchte), stwierdzono (man stellte fest), wykazano (man wies auf), porównano (man verglich).

Z zasady w języku niemieckim używa się strony biernej:

Die Operation wurde durchgeführt,
 Der Kranke wurde in die Klinik gebracht,
 Der Fall wurde besprochen,
 Das Blut wurde untersucht.

Osobiście uważam, że można stosować wymiennie czasy przeszłe w stronie czynnej lub biernej (Präsens i Perfekt):

Der Patient wurde operiert.
 Der Patient ist operiert worden.
 Man operierte den Patienten.

Ustalona formę mają zalecenia lekarskie: man nehme die Arznei drei mal täglich,
 man esse nicht vor der Operation.

Jeżeli tłumacz chce logicznie i kompetentnie przetłumaczyć trudny tekst medyczny, musi zapoznać się z przedmiotem tłumaczenia, fachową literaturą na dany tematoraz skonsultować się z autorem tekstu lub znawcą tej dziedziny.

Kiedy zaczynałam pracę zawodową w Pomorskiej Akademii Medycznej, otrzymałam do przetłumaczenia obszerny wykład prof. Witolda Starkiewicza o leczeniu zeza. Do dyspozycji miałam słowniki Kaliny (ogólny) i Trachenherza (medyczny). Gdyby nie serdeczna pomoc Pana Profesora, z pewnością załamałabym się. Dzięki tej pomocy udało mi się jednak przetłumaczyć tekst i otrzymać pisemne podziękowanie za wysoką jakość tłumaczenia. Był to mój chrzest bojowy jako tłumacza. Później już żadne tłumaczenie nie było mi straszne i tak jest do dzisiejszego dnia.

O skrótach w języku medycznym

Lawinowy napływ informacji sprawia, że współczesny człowiek zmuszony jest do coraz częstszego operowania skrótami w wyrażaniu swoich myśli.

Zabieg skracania nazw i określeń jest coraz częściej stosowany w dynamicznie rozwijającej się współczesnej medycynie.

Stosowanie skrótów (skrótowców) w medycynie może mieć dwojaki cel:

a). wyraża w sposób skrócony, czyli łatwiejszy jakąś myśl np. OP (Operationssaal) AO (ante operationem), PO (post operationem) lub zastępuje nieraz bardzo skomplikowane nazwy. np. LGM – lymphogranulomatosis maligna (ziarnica złośliwa wywodząca się z węzłów chłonnych).

b). służy do nadania terminowi postaci zakodowanej np. Npl – neoplasma (nowotwór z przerzutami lub bez).

Szczególnie wiele określeń zastępuje się skrótami w postępowaniu ustalającym rozpoznanie choroby. Wystarczy chociażby wymienić najczęściej stosowane skróty, takie jak: Ekg, Rtg, ASO (odczyn antystreptolizynowy), HGB-hemoglobina, WR-odczyn Wassermanna itd.

Przy stosowaniu skrótów zakłada się, że są one powszechnie zrozumiałe. Powinno się je

zatem tworzyć z nazw łacińskich. Jednakże dominują wśród nazw niektórych badań skróty utworzone z nazw angielskich. W 1960 roku, przyjęto Międzynarodowy Układ Jednostek Miary, w skrócie SI (Système International d'Unités). Ma on na celu stworzenie jednolitego, uniwersalnego układu jednostek, zgodnie z którym wyniki badań byłyby lepiej porównywalne (chodzi oczywiście nie tylko o skróty). Propozycję zaakceptowała stworzona w 1948 roku Światowa Organizacja Zdrowia (WHO). W piśmiennictwie wielu krajów podaje się wartości zarówno w jednostkach tradycyjnych, jak i SI, również w Polsce. W biochemii i analizie klinicznej wartości wyraża się w milimolach lub mikromolach w objętości 1 litra (kiedyś, a nawet dziś jeszcze oznacza się wartość w %). Mikromol/l ($\mu\text{mol/l}$) = dawniej mg/dl lub g% (g/l), mmol/l = mg %.

Zawartość albumin np. podaje się teraz w mikromolach/l lub na dawnych zasadach w g/dl, zaś zawartość bilirubiny i cholesterolu całkowitego podaje się w mmol/l, dawniej w mg/dl. Zawartość tego ostatniego również i dziś oznacza się w mg/dl.

W hematologii (nauka o krwi i jej składzie) króluje język angielski.

W morfologii oznacza się wartości następująco:

WBC – White Blood Cells – Weiße Blutkörper - leukocyty – dawniej skrót L-leu

RBC-Red Blood Cells – rote Blutk. – dawniej Er (erytrocyty)

HCT – hematokryt – hematocrit (ang.) – Hämatokrit (niem.)

HCT obecnie w języku niemieckim, dawniej także w j.polskim.

HGB – hemoglobina – Hämaglobin = Hb

Skróty angielskie mające odpowiedniki polskie sprawiają tłumaczowi kłopot np.

MCHC – SSH (średnie stężenie Hb w krwinkach)

MCH - SMH (średnia masa Hb)

MCV - SOK (średnia objętość krwinki).

Dobrze, jeśli laboratoria mają komputery. Komputery dają wyniki z normami i nazwami angielskimi – tłumacz nie ma wówczas problemu, jeśli nie – stosuje się stara nomenklaturę i skracą pełne nazwy, np. Er, Leu, Hb itd.

Jest to okres przejściowy. Od dwóch lat właściwie komputer zaczyna podawać wyniki badań laboratoryjnych z normami obok. Jeśli stanie się to regułą, tłumacz nie będzie miał problemu z tłumaczeniem przynajmniej badań laboratoryjnych. Skróty medyczne oznaczające nazwy chorób, często są szyfrem utrudniającym zrozumienie diagnozy. Oto skróty niektórych chorób (dominuje tu łacina):

ABE - Astma, Bronchitis, Emphysema, (astma, bronchit, rozedma płuc)

MLA - Myelosclerosis leukaemica acuta (ostra białaczka szpikowa)

Lu - Lues (kiła)

Tu - Tumor (guz)

Npl - Neoplasma (nowotwór z przerzutami)

Ca - Carcinoma (rak)

Rodzaj skrótów używanych w medycynie zależy od specjalności klinicznej.

W specjalnościach zabiegowych stan przed i po zabiegu określa się AO (ante operationem) i PO (post operationem), a przyczynę zabiegu jako: Tu, Npl i Ca (Tu - guz o charakterze dobrotliwym, Npl – nowotwór złośliwy, a Ca - guz z przerzutami).

Współczesny lekarz coraz mniej posługuje się przy łóżku chorego pełnymi terminami w języku łacińskim, a za to coraz częściej skrótami. Chory coraz więcej czyta na temat swojej choroby, ogląda TV, jest więc przygotowany do rozmowy z lekarzem, a ewentualny tłumacz przy łóżku chorego może stosować skróty podawane przez lekarza. (chory nie zawsze musi wiedzieć, o co chodzi).

Skróty związków chemicznych, nie wymagających interpretacji ich pełnej nazwy (według dwumiesięcznika szwajcarskiego "Enzyme"), to np. RNA – ribonucleic acid – kwas rybonukleinowy

Pi – phosphate

DNA – deoxyribonucleic acid – kwas dezoksyrybonukleinowy, po niemiecku natomiast inny skrót DNS, bo Säure.

OB. = BKS = Blutsenkungsreaktion = BSR i SR = Senkungsreaktion to skróty używane często na receptach.

Jeśli chodzi o recepty, to można powiedzieć, że “nulla est medicina sine lingua latina”. : wypisywanych przez lekarzy niemieckich dominuje łacina. I tak np.:

Aqua ad iniektionem - woda do iniekcji.

Collyrium Acidi borici - kwas borny – Borsäure

Infusio electrolytica – woda do oczu-Augenwasser

cum Sorbitolo – roztwór elektrolitowy do wlewu

Elektrolyt – Infusionslösung itd

A oto najczęściej używane skróty na receptach (i nie tylko):

Ad. - addae - füge hinzu – dodaj

Ad. Baln. - ad balnum - für das Bad

Ad. Lib. - ad libitum - nach Belieben

Ad. Rat. – ad rationem - auf Rechnung

Ad. Us. Prop. - ad usum proprium - zum eigenem Gebrauch

Alb. - albus - weiß

Cito - schnell, eilig

d. - da detur - gib, es werde gegeben

fiss. - fissus - gespalten

muc. - mucilago - Schleim

pro stat. - für die Station - dla oddziału szpitala

q.l. - quantum libet - genügend viel

vulg. - vulgaris - zwyczajnie itd.

Skróty dotyczące tytułów lekarskich:

A.I.P. - Arzt im Praktikum (18 miesięcy)

M.T.A. - Medizinischer Technischer Assistenzarzt

A.A. - Assistenzarzt

Dr. s.c.. med. - doktor nauk medycznych

Dr. s.c.med. Vet. - doctor scientiae medicinal veterinariae – doktor nauk weterynaryjnych

Dr. Med. - Doktor der Medizin - – doktor medycyny

Dr. med.dent. – Doktor der Zahnheilkunde – doktor stomatologii

Dr. Rer. Nat = Doktor rerum Naturalium – Doktor der Naturwissenschaften - doktor nauk przyrodniczych

Dipl. Med. – Diplommediziner - lekarz medycyny-

Prof.Dr.- profesor doktor

Prf.Dr. s.c.med.- profesor nauk medycznych

Prof.Dr.habil.- profesor doktor habilitowany

Bez odpowiedniej literatury z zakresu diagnostyki laboratoryjnej i skrótach w ogóle trudno jest cokolwiek przetłumaczyć. Wzrastająca tendencja do coraz częstszego posługiwania się skrótami w medycynie może wzbudzać niepokój (lekarze nie umieli mi wyjaśnić niektórych skrótów, np. Bilirubin mg/dl, powinno być to wykładane na studiach. Lekarz musi znać j.angielski i łacinę).

Dr. Brunon Neumann w przedmowie do swego “Słownika skrótów” pisze, że “zalew skrótów utrudnia dziś coraz bardziej czytanie prac w każdym języku. Stąd nawet lekarze różnych dziedzin będą zdani na posługiwanie się odpowiednim słownikiem (nie ze swojej dziedziny), a cóż robić ma biedny tłumacz?

Mówiąc językiem medycznym “Man kann sich an den medizinischen Abkürzungen die Zähne ausbeißen an einem schwierigen unlesbaren Text, aber man muß die Zähne zusammenbeißen, durchhalten, Sitzfleisch und Geduld haben und übersetzen.